

primavera 2026***Què hem de fer? Intel·ligència artificial i traducció***

Miquel Cabal Guarro

Els últims quatre anys el debat sobre la traducció literària s'ha anat restringint —de mica en mica, però d'una manera induïdament inexorable— als efectes que la intel·ligència artificial generativa ha tingut, té i suposo que continuarà tenint sobre aquesta pràctica creativa nostra. Una activitat que, en molts casos i per a molts dels qui ens hi dediquem, és alhora professional i devocional. Tenia la temptació d'abordar amb un to funest els grans mals deshumanitzadors de la IA generativa, començant per l'ecològic i acabant pel resultatista. Però com a traductor m'ha semblat més assenyat i profitós de repassar quines ulleres s'ha posat fins ara la traducció per mirar la IA i, sobretot, demanar-me què hem de fer. Tot plegat, amb un biaix conscient i que espero haver exagerat prou: escombro cap a casa sense dissimular.

Quan els models de llenguatge grans van irrompre en el panorama traductiu amb les seves màquines moderníssimes —cosa que, com deia, va passar no fa gaire, per més que ens sembli que ja en fa una eternitat—, ens vam fixar especialment en un aspecte del fenomen que podríem anomenar *capacitista*. La conversa girava al voltant d'afirmacions com «això una màquina no ho sabrà dir mai» o «és impossible que un xip copsi la ironia». Afirmacions que ara mateix semblen una broma pesada, perquè la maquinota del dimoni sí que ho sap dir, això. I també sap dir allò. Ho sap dir tot, càgon l'olla, i amb tota la ironia! I si encara hi ha res que se li escapi, doncs ja ho acabarà pescant. Perquè la colla de malvats que la maneguen faran el que convingui per assegurar-se'n.

Superada aquesta fase inicial amb un gran disgust pel resultat, doncs, vam transitar a una època de discussió de caràcter més aviat *parasindical*. Les proclames, els manifestos, les queixes i els debats es van traslladar a qüestions relacionades amb els drets laborals i la propietat intel·lectual. Val a dir que aquesta fase està lluny d'haver conclòs: les organitzacions autorals continuen batallant perquè els

lladres de les grans tecnològiques paguin el que correspon als autors dels textos que han servit i serviran per entrenar els seus models, tan capaços, irònics i demoníacs. Com també burxen a tot arreu on cal per fomentar les bones pràctiques professionals i per ampliar, millorar i consolidar les condicions de feina dels autors.

En aquest punt, vull fer notar que els traductors literaris som els autors de les nostres traduccions i que, per tant, n'ostentem tots els drets legals: **els patrimonials** (que podem cedir) i **els morals** (que són irrenunciables, inalienables i imprescriptibles). Les grans tecnològiques, que desenvolupen els seus models sense transparència i sense gens d'intenció de reconèixer ni remunerar els autors de qui exploten il·legalment les obres —traductors literaris inclosos—, han infringit i infringeixen sistemàticament les lleis de la **propietat intel·lectual** que protegeixen tots aquests drets. Això vol dir que la IA generativa ja fa anys que roba la feina dels autors. I, a més a més, se'n lucra.

[Aviso que ara venen uns quants paràgrafs pesadots: si algú es vol saltar la part legal, que tiri avall fins al paràgraf que comença dient: «Els drets d'autor són, en general...», després de la línia blanca.]

Els traductors literaris ens trobem entre les baules més febles de tota la cadena de valor del llibre. També es troben en una posició de fragilitat manifesta la immensa majoria dels escriptors i il·lustradors: això vol dir que tots els autors de l'àmbit literari som baules dèbils —cosa que és força habitual en molts altres àmbits professionals, per desgràcia. Com a professionals autònoms, els traductors «no solen disposar de prou força negociadora» i «pot ser que no actuïn amb total independència». No són paraules meves, això, sinó de la Comissió Europea, i estan estampades al paràgraf vint-i-sisè de **les Directrius sobre l'aplicació de la Llei de la competència de la UE als acords col·lectius relatius a les condicions laborals dels treballadors autònoms**, de setembre de 2022.

En aplicació de les normes sobre la **lliure competència**, molts Estats de la UE —entre els quals hi ha l'espanyol— no permeten que les associacions professionals puguin recomanar unes tarifes ni tan sols orientatives, tot i que el paràgraf setanta-tresè de **la Directiva** (UE) 2019/790 estableix que la remuneració dels autors ha de ser «adequada i proporcionada al valor econòmic real o potencial dels

drets llicenciats o cedit»». Aquesta directiva és de compliment obligat, tot sigui dit. D'altra banda, el paràgraf trenta-vuitè de les *Directrius* diu: «Els autors i intèrprets es troben generalment en una posició contractual més feble que la o les contrapart(s), i la Directiva (UE) 2019/790 preveu la possibilitat d'enfortir-ne la posició contractual per tal de garantir una remuneració justa en els contractes d'explotació de les seves obres».

El paràgraf novè d'aquestes *Directrius* —i les cito per últim cop!— estableix que «la Comissió no intervindrà contra els acords col·lectius de treballadors autònoms que pateixin un desequilibri de força negociadora respecte de la o les contrapart(s)», que és clarament el cas dels traductors literaris, més encara si la contrapart és un gegant tecnològic transnacional. Però a diferència de les directives, que són llei, les directrius i recomanacions emeses per la Comissió Europea no són vinculants, i és per això que la gran majoria dels estats de la UE no permeten que els traductors literaris negociem col·lectivament les tarifes amb contraparts més fortes.

Un traductor literari autònom, és a dir, un treballador individual que es troba estructuralment en l'esmentada «posició contractual més feble», com pot ni tan sols intentar d'aconseguir una remuneració «adequada i proporcionada» per la seva feina si no pot recórrer a les eines i instruments més bàsics del procés de negociació? En dos terços dels estats de la UE, els editors no paguen drets d'autor als traductors, sinó una quantitat a tant alçat, un capmàs. Cosa que contravé el principi de remuneració «adequada i proporcionada», perquè, ni tan sols en el cas que un llibre traduït esdevingui un gran èxit de vendes, el traductor no percep mai una remuneració «proporcionada» i l'explotació de la seva obra esdevé, per tant, un exemple d'allò més inadequat.

Els drets d'autor són, en general, l'única via perquè els traductors literaris rebem una remuneració per les obres que traduïm. Havent constatat que també per llei els traductors literaris som una baula dèbil —cosa que, a la pràctica, ja fa temps que sabíem— i que malgrat tot ens pertoca una remuneració «adequada i proporcionada» pels «drets llicenciats o cedit»», entenem la necessitat que les **entitats autorals**, les **associacions professionals** i les federacions europees d'associacions (**EWC** i **CEATL**) continuïn la lluita contra les grans tecnològiques. De fet, és un clam global dels

autors, com recull l'informe *Fairness in Publishing*, del PEN dels Estats Units.

L'objectiu compartit és que aquestes empreses totpoderoses paguin el que ens deuen, que reconeixin amb transparència —i vergonya— d'on han tret el material que han fet servir il·legalment per entrenar les seves bèsties i que, finalment, s'estableixi un model de cessió de drets adequat i proporcionat. I voluntari, és clar, perquè no tothom vol que les màquines li potinegin la feina. A l'Estat francès ja han començat a bellugar-se per legislar en aquest sentit, i no cal dir que ara tenen *les technologiques ben empenyades*.

Amb la via *parasindical* encara ben oberta, però, hi ha una dimensió del debat sobre els efectes de la IA generativa en la traducció literària que no sé si és més o menys rellevant que les altres, però sí que resulta més estimulants intel·lectualment i potser escau més a un article com aquest. Es tracta de tot allò que deriva de la perspectiva *ètica* sobre la qüestió. De què implica —ja no només en termes legals— fer servir el treball intel·lectual d'algú altre sense cap reconeixement ni compensació, simplement perquè es pot fer, perquè queda a l'abast, perquè és fàcil i ràpid, perquè no sabem —o més aviat no volem saber— que és un material robat. N'hi ha que arriben a fer passar per traducció pròpia un subproducte de la màquina i tot. I això ja no només té a veure amb les grans tecnològiques i els marcs legals, sinó amb l'ètica kantiana del deure de cada individu.

Pot semblar pedant anar tan enllà per parlar de màquines que tradueixen llibres. Però precisament quan en aparença tot es redueix a una qüestió tècnica, econòmica i utilitària, convé recordar que els contratemps que la IA generativa causa al nostre ofici no es resolen amb un full de càlcul i quatre liquidacions de drets, sinó que són problemes amb moltes arestes, i que cal abordar-los amb eines i punts de vista diversos. La incertesa estructural que governa el nostre present encara fa més necessària una ètica capaç d'orientar l'acció sense dependre d'unes prediccions que ja no són mai fiables. Com més incert és el terreny de les conseqüències, més rellevant esdevé l'esfera del deure.

I no parlo del deure en un sentit filosòfic estricte, sinó d'una manera més modesta i incòmoda: el que cadascú assumeix quan determina

què està disposat a fer, fins i tot si ningú no l'hi obliga. El «ja veurem què passa» no pot ser un principi ètic si no és que tant se'ns en fot que peti tot demà mateix. I de debò, a més a més. En un context que combina la potència tecnològica i l'opacitat estructural, com és el cas de la IA generativa, les ètiques basades exclusivament en els resultats —en el càlcul de beneficis i perjudicis— s'esfondren. Si no coneixem les conseqüències del que fem i no sabem sobre qui recauran ni en quin termini, aleshores el criteri ètic no pot dependre només del resultat. Ens cal algun altre punt de referència.

Però no vull fer un paper que no em toca, tampoc: només vull exposar el que no estic disposat a fer i per què. Les lliçons de filosofia les han d'impartir els qui han dedicat les hores i els colzes a aprofundir en aquesta matèria exclusivament humana. Jo he dedicat les hores i els colzes a una altra matèria exclusivament humana: la traducció literària. Per tant, el que em toca en aquest punt de l'article és fer algunes consideracions ètiques personals sobre l'ús de la IA generativa a partir de la traducció literària. La literatura no és només una col·lecció de paraules col·locades l'una al costat de l'altra per entretenir: és també i sobretot experiència, emoció i ètica. És una expressió més de les arts i la comunicació humanes, i ha estat llargament una font de profund compromís estètic i intel·lectual.

I vet aquí que xumant de la font que m'ha abastit els vint-i-cinc anys que fa que em dedico a la traducció literària, m'ha vingut al cap el text amb què Dostoievski polemitza sucosament en el primer llibre que vaig traduir: els seus insidiosos *Apunts del subsol*. Es tracta de la novel·la *Què hem de fer?*, que el pensador revolucionari Nikolai Txernixevski va escriure el 1863, i que exposa un principi ètic força interessant per als temps que corren: el de l'egoisme racional. Txernixevski diu que actuar per interès propi no és una cosa intrínsecament dolenta, sempre que fonamentem els nostres actes de manera racional. En aquesta línia, l'autor sosté que la racionalitat no pot sinó fer-nos veure, per exemple, que el nostre benestar està lligat al dels altres o que la cooperació és més profitosa que la competència. Unes consideracions que alguns deuen trobar utòpiques, però que a d'altres ens semblen esplèndidament idealistes.

Llegit des de la meva experiència com a traductor literari, el principi de l'egoisme racional adquireix una forma molt concreta. A banda del

plaer immens —i egoista, sí— que em proporciona traduir literatura, la pràctica traductiva m'ha demostrat que un benefici immediat —i també egoista— sempre implica un deteriorament del marc en què treballo i voldria continuar treballant. Un marc que, si per conjuntura és feble, per naturalesa és col·lectiu: la professió, les condicions de producció, l'ecosistema literari en general. Des d'aquest punt de vista, fer servir eines basades en material robat o acceptar dinàmiques que menystenen per sistema la feina dels altres pot semblar temptador i ser eficient a curt termini, però és profundament irracional a mitjà i llarg termini. No perquè sigui un acte *dolent* en un sentit moral o abstracte, sinó perquè contribueix a erosionar les condicions que fan possible i viable l'existència mateixa de l'ofici traductiu.

Però és que l'ús de la IA generativa malmet encara una altra dimensió de la traducció literària, que potser és la més fonamental, íntima i alhora col·lectiva de totes: la llengua. La malmet perquè en nega la condició natural i humana, en retalla unes possibilitats que altrament són il·limitades i la redueix a un mer instrument de combinatòria i paràfrasi tecnocràtica i controlada. La llengua és alhora el medi i el mitjà de la traducció i de la literatura: és l'element que les vehicula i que fa possible que tant l'una com l'altra es produeixin i es reproduïxin. Una minva de la competència i la perícia lingüístiques dels autors —traductors inclosos, reitero— no pot sinó empobrir la llengua en un pla que té una gran rellevància simbòlica, perquè incideix de ple en l'imaginari col·lectiu. En canvi, com conclou Sofía Ruvira parlant del gallec **en un article** sobre la qüestió, escriure i traduir malgrat la IA generativa potser ens permet continuar explorant, continuar obrint portes a la nostra llengua, el català.

«La traducció literària no es pot desvincular de tot el que l'envolta, de tot el que la configura, la condiona i la fa possible. Començant per la llengua que la vehicula. I és que les llengües i, de retruc, les manifestacions literàries que se'n serveixen instrumentalment, a banda de servir de dipòsits de memòria històrica, són entelèquies dinàmiques que recullen i reflecteixen bona part dels elements ambientals i conjunturals que les circumden. En l'eina de treball dels traductors literaris hi ha tota mena d'empremtes: dels qui fan servir i han fet servir la llengua per parlar, dels molts que han escrit i traduït abans en la nostra llengua i també dels qui tradueixen, escriuen i

teoritzen mentre anem fent feina. Tampoc no estem sols, doncs, en la producció i reproducció de llengua».

Això ho vaig dir el 25 de maig de 2023, quan vaig tenir el goig de pronunciar la lliçó «Allò que la traducció fa» en l'acte de lliurament del dinovè Premi Jordi Domènech de Traducció de Poesia, que va guanyar l'Eloi Creus per la traducció del poemari *En hora incerta*, de Primo Levi. I també fa tres anys que ja escrivia algunes **consideracions personals** sobre la IA generativa i les llengües minoritzades en un article publicat al desè i darrer número de la revista *Counterpoint*, un projecte col·lectiu extraordinari de CEATL.

No em cito per vanitat, ni per ànsia de pontificar en un debat complexíssim ni per atribuir-me una coherència pretesament exemplar, de cap manera, sinó per deixar constància que hi ha coses que continuo assumint amb prou claredat en relació amb el que faig o no faig i per què. D'altra banda, no tinc ni la més remota idea de què passarà amb la traducció literària en un futur governat per eines cada vegada més opaques i poderoses —en tots els sentits de tots dos termes. O sigui, que no sé què hem de fer. Però sí que sé que no hem de vendre la casa i anar a lloguer: si s'aguanta ferma i dreta és perquè té unes parets que hem bastit entre tots els qui hi vivim. I ara no ens en podem desentendre ni deixar que ens la vampiritzin els més grans tenidors.

Vull agrair als amics i traductors Pere Comellas, Ivan Garcia Sala i Sebastià Portell que s'hagin llegit el text i m'hi hagin fet comentaris humans i genuïnament intel·ligents.